

ЕТНОГРАФСКА ГРАЂА

Данка Вишекруна

ДЕЦА У КУЛТУРИ МОСТАРСКИХ МУСЛИМАНА

Апстракт: Ова етнографска грађа о деци у традицији припадника исламске вероисповести у Мостару, настала је као резултат усмене анкете ограничене (само) на једног испитаника – Самију Пузић (1914) – и на разговоре обављене у старој породичној кући Пузића, на Суходолини, 1981. године. Она је казивала шта се причало како су некада одгајана деца, и како је то било у доба њеног детињства и младости у њиховој кући, у роду, по оцу Хамз-ефендији Пузићу и мајци Ђулси, рођеној Муфтић, као и уопште у старим, угледним и традиционалним муслиманским породицама. Свуда се чувало староседелачко наслеђе, у коме се делио језик – поред бројних позајмљеница из персијског, арапског, грчког и турског – као и много шта друго са „ришћанима и кршћанима“, тј. са припадницима источног и западног хришћанског обреда. Ипак, иако је Самија Пузић била изванредна казивачица, коју одликује упућеност и добро памћење, рад би био богатији подацима да је било више извора казивања; поред тога, и са Самијом је требало обавити више од три разговора. Важно је и напоменути да се настојало на очувању локалних израза, па и реченица примерених времену и средини о којој се пише, и они су дати под наводницима.

Кључне речи: *муслиманска култура, деца, Мостар, обичаји животног циклуса*

Да жена роди и да не роди

„Које не могу да роде, да је вриједна не знам како, и добра не знам ... траже од кадије развод.“ Зато је свака жена настојала да испуни очекивану улогу мајке па је „пила корене од трава: мацина трава, златна трава“, а биле су „и жене самоуке којима су се обраћале“, па су им „оне подвезивале, правиле стомак“.

Док трају ти покушаји лечења „не да јој муж да ради – нађе јој слушкињу“. Ако је воли и ако је у могућности.

Трудница „кад тешко носи против повраћања, мучнине гркуше, гркуње, бајаме (’бадеме’) једе“.

Они на које се односи „нису им се дала дјеца – донесе па не роди; родило би се и до неколко би умрло. Онда се знало то је учин, па траже спас,

примењују чарке. Жена којој се не држе дјеца парче одрезано од кошуље меита ушије у јастучницу [која] припада дјетету, не мете у петак кућу.“

Одлазило се и ученом вернику, што је био и Самијин отац, да направи запис: „У округ би написао коју суру/поглавље из Курана: ’Елхам или кулху-валаху’ ... То би се изрезало и кроз то би се провукло [дјете]. То је бајалица, није вјерово да то помаже.“

„Записи се ушивају у јастуче или (...) бешику.“ Примењивани су и „старији начини. Три вршчића руте су брале и стављале, неушивено, у бешику; [рута] детету се стави испод јастука, са страна, док се не осуши, па промени, а запис из Курана увије се у мушему и стави се или у јастучић.“ Рута брани и младу: „Кад пође млада да је не урекну, три вршчића траве руте то на тилсум (мађијски предмет) у њедра. Држи је док оде из своје у мужеву кућу.“

„Ванбрачне дјеце скоро да уопште није било. То ријетко.“ Ретки су били и намерно изазвани побачаји: „Да абортира, коре од лучине (љуска од црвеног лука), кора се скуха и стави се у ноћну посуду“ („велики лонац“), и она на томе „седи, неколико сати, па опет јој, друга [особа] помаже да угрије“, и да се даље пари. За време тих покушаја „чува се док јој то не успе“.

Из истих разлога „и златица трава се пила, скуха се као чај“.

Патријархални и верски морал то никако није одобравао, а јавност ако о томе сазна испева песмицу: „У Мостару граду, на Великој тепи“ (главна, трговачка улица) / Састало се двоје, о љубави говоре. / О љубави, љубави бог т’ убио кости / Шта уради од мене и моје младости? / Мисли једна Тамка да јој не зна мајка / А вас Мостар знаде, на адвокате даде.“

Порођај

За порођај се није звао лекар: „Порађају жене које о томе раде, оне што знају то, баба породи, уреже пупак.“ Баба, непрофесионална бабица, „обрише, крпом, дјете после порођаја“. Тако је било „у старини, а у 20. веку окупају“.

„Било које дете да се роди, и мушко и женско, једнако се волело и радовало се. Само кад се роди мушко каже се насљедник, глава породице. Али није било неко нарочито одушевљење због тога. Све се једнако волело и мушко и женско.“

Породиља „после порода до два дана изиђе, хода: Два, три дана одлежи.“ Или „Хефту дана лежи, и послјије седам дана, уз цуру (слушкињу), обавља све своје послове.“

Исхрана деце

„Да би жена имала доста млека, а онда су га жене имале у изобиљу, једе слатко, што више, и воћа.“

Дете „нахрани се ујутро, на подне и увече. Више нема, па нека плаче! До осам мјесеци се дојило.“

Најпре „није било флаша, нису се на флашицу и цуцлу хранила дјеца. Воду и чај мајка му нацједи у уста, крпица, газа чиста умочи се у филцан да се тако детету да лиже.“

„Послије осам мјесеци дете је јело што једу и велики. Нема посебне хапице, већ што једу и одрасли.“

„Посебна се синија направи дјечи. Пошто прохода, наврши једну годину, дјете се ставља за синију са осталом дјецом. И кад је једно, мало, напосе једе. Не пита га мајка, па макар проспе или поједе.“

„Двоје, троје из једног сахана једу. Дјеца сједи на кољенима и једу у истој просторији где једу и родитељи. Кад дођу гости онда у другој просторији једу дјеца.“

„Ако је дјете у просторији гдје су гости, онда у ћошку сједи на кољенима – и не мрда док му мајка не каже! Дјете не сме другачије него на кољена мора око синије сједети.“

„Кад убије жалост, онда мајка сједне своје дјете уза се и с њиме једе, и с њиме се прича. И отац је ту.“

Иначе, обичним данима „једу и родитељи, и мушки и женски укућани заједно“. И сви из једне посуде: „На синији сахана. Каже се: ’Бисмилах’ (Боже помози). Нико прије од главе породице... И дјеца за другом синијом не почињу јести пре њега.“

„Одвојено се једе кад дођу пријатељи“, а „кћерке старије од петнес, седамнес година не износе јела, већ мушкарац части из породице. Он дочекује, сервира, диже суде. Жена [се] тада не указује пред мусафире (госте).“

Дечија одећа

Све што треба по рођењу за дете „тка се, обично на селима и у продавници се купи“.

„Пеленице су биле откане у кућној радиности, од вуненог предива – сукна. Здраве су те пелене. Упијају добро мокраћу, па дјеца не смрде, и то их не расхлађује.“

„Повоји, као и пелене, су од вунена сукна. То су траке за везивање, ширине 15 см. Повојем се учврсти“ пелена – повије дете.

„За једно дјете, повоја пет, и пет пелена је довољно. Нису се као данас стално превијала пеленицама. Само двапут дневно. Ујутро и увече дете се у чисте пеленице увије.“

Када се дете пресвлачи, стави се „подметак, од газе, под гузу“, па се свуда осим по глави повије – „повије и руке“ заједно с телом.

„Бенкице су се звале мантацићи. Биле су бјеле од фанела (фланера). Исте и за мушку и женску дјецу.“ И „капице, мајка руком сашије. Од меког су платна. Бјеле су, махом, и за мушку и женску дјецу.“

„На ногама су само чарапице обуване. Није било ципелица. Плела их је мајка од памука.“

„И мушко и женско дјете било је на исти начин облачено, у првој години.“

Како „није било колица“ то се „дјете у нарамку носило. Ако мајка пође у свој род или у достова (пријатеља), онда пође са њом и цура (слушкиња). ’Одох у својих достова и пријатеља’, мајка каже“. Ако дете хода онда „цура га води“ и све троје „иду заједно. Сувише мало [дјете] остави код куће.“

Самијина мајка је причала да кад пође у свој род, на Луку, једну од најстаријих мостарских махала „замота је у памуклију и цура носи“. Та памуклија је била посебна, тања од памуклије на којој дете лежи, у средини је ред тањег памука и зато изгледа као танки јорган. И прошивена је као јорган, али је од јачег и квалитетнијег платна и у тамнијој боји (зелено, браон...), да се мање прља и да је отпорнија на прање. „То су све правиле жене терзије. То жене терзије раде. И јоргане и памуклије.“

Када мушко дете прохода обуку му „гаћице, панталнице, а цурици ћанталију“. Ћанталија је „шарена хаљиница до пета, од крсталина (пола памук, пола свила). Пре тога димије... И тек када је Самија имала око петнаест година, мајка јој је почела да „прави сукње и хаљине, сукње, дуже, каже: ’Нећу да јој се види енепјерије’. ’Да ме на оном свету Бог казни што сам то дозвољавала.“ Тако је Самија, иако из имућне куће, „у нанулама ишла у школу“ и уместо у ташни „у салвети књиге носила“. „Нису се дјеца, ко данас, задовољавала, већ им је мајка од својих хаљина и димија правила хаљинице. Не би се ништа ново куповало.“

Женско дете „чим пређе петнес година одма носи зар (завитак). Али изразито лепу девојчицу каква је била Зејна Глухића, удала се за Мехмед-ефендију Спахића, мајка је у дванестој години покрила заром“. О томе се причало као о изузетку, и то је било око 1890. године.

Вала и зар се носили, у Мостару, званично. А кад се иде на брзину и близо, довољно је прекрити се бошчом“ (памучном тканином отканом у домаћој радиности, четвороугластог облика, величине чаршафа).

„Кад дође мусафир, не излази домаћица, ни кћер преко петнес година“, ни покривена.

Постеља

Чим се дете роди, смести се у колевку звану бешика. За Самију и њену сестру „бешику је правио рођак, брат по оцу, столар, мајстор намештаја, у то време од ораховине“. На бешици су били симболи вере: „сулејман мухур, јеврејска звезда, са две стране, наспрамне, и ’машалах, ила била лакувете’ пише. Ту је и братов монограм и датум кад је правио.“

Дете је лежало на хамежини или памуклији – душечиху пуњеном вуном или памуком. „У бешици хамежина – душек од памука. Није се у њу пуно налагало вуне.“ Или: „Памуклија је била испод детета. Ко нема хамежину стави је умјесто ње. Преко ње чаршафић“ простре.

Покривало се „јорганима, а љети ко бесофра ткано“ платно. Бесофра или софрабез је дугачак заједнички ручник, тј. пешкир, за све који једу за софром, тј. трпезом, синијом.

„Да дјетету не сметају мушице стављао се бурунцук (’танка и прозирна свилена тканина’) преко главе. По дрву се баци – не додирује лице.“ Дрво је дршка: „Бешика има дршку“. „Бурунцук, зелени, од материјала као маркизет, није имао украса већ само ките околу.“ Било их је и „бјели са црвеним цвјетићима“.

„Дете се љуљало“ с тим што „после осам месеци само се кретало, само се нина. Бешика се привеже, за мусандеру (орман), кајишем или домбаком/учкуром“. Тако је требало јер „дјете се усхајлази (размази) ако се љуља“.

Певане су успаванке: „’Спавај сине, бог ти хаир дао. Родила те мајка и одгојила те, и дочекала и у мејтеф (школу) те дала.’ То се на арапском певало. Мушком дјетету мајка није дала да плаче. Не сме да плаче, јер пропукне. Чува да не плаче.“

Када прерасту колевку „дјеца не спавају с мајком, [већ] у другој соби. Није била посебна соба“ дечија. А како се све до првих година иза Другог светског рата спавало на поду, простру се душеци, деци се направи лежај „уопречи се шиљта и велики јастук“. Када их мајка смести у постељу остаје да им „и шипком прети: ’Да се није ни једно помакло, да вас бабо чује!’“ Није било спаваћица, него кошуљица и гаћице да се потпуно покрије тело „да се не види енепјерија. И кад је врућина!“

Децом се није непотребно бавило. Правио се дубак, где „по цио дан стоје. Дубак је затворен, само на једној страни отворен – да се не види измет.“

Купање

„Деца се купају у току дана. Не сваки дан. Највише два пута седмично. Кад мајка све послове обави, обично предвече, купала је дјете пре првог акшама. И подоји га, и легне у бешику. Ако заплаче да сису, а нема му превити.“ Од хигијенских правила ни деца нису сасвим изузимана: „Пре, у оно доба, срамота је било рећи купала сам се. Само послѣје менструације узме гусул (окупа се) да може на молитву.“

„У просторији где се седи, ту их купа. И ту им је бешика.“ Купа „у малом текнету (кориту), од плеха, или од дрвета. Мајстори су правили, посебно, за дјете мало текне, на крајевима, са страна, мало уздигнуто, као чамац“. Имало је „правоугаоно, равно дно, и није било дубоко“.

„Није било посебног, дечијег сафуна, али је био без соде, као бублица (гужвица). Знала је мајка да направи за дјете. Стављала се ђулсија (ружина водица) и уље у тај сафун.“ Иначе, све се прало обичним домаћим сапуном. То је „кухани сафун од костију које се скупљају. [И] ужегло масло: ’Два пута кметови долазе са десет коња натоварених од уха до репа. То се не би могло појести, па се сафун кухо.“

„Нокти се нису секли. Кад изађе дјете из повоја онда му мајка откине нокте.“

Заштита детета од урока, шејтана

Дете се штитило од зла изражавањем вере у Бога, неизлагањем погледима у одређено време, избегавањем опасних места, итд.

„Пре него што детету да сису каже: ’Бисмилах’. Тако треба. ’Бисмилах’ је ’Боже помози.“

Било је правило да „за четрдесет дана, у први мрак, не сме се дјете носити; чим би мрак први, не ваља дете носити. Мајка жури кући... Ни у први мрак, ни преко коловође (одводни канал, ђериз) преносити у акшам. Шејтани [ту се скупљају, јер] просипа се свашта.“

„Прије нису жене давале да им се дјете види.“ А „кад долазе да гледају дјете говоре: ’Машала (алах), не уроко, урeкла се.“

Ако би неко неком приликом рекао: „У у, што је напредно“, то се одмах морало поништити да се не би призвало неко зло: „Ето ти нешто на носу. Што не кажеш: ’Машала’.“

Од урока се бранило и скретањем погледа на нешто неприлично: „Мајка или нена дете, док је мало, кад прохода не, обрашнила или намрчила по челу. Обрашни или намрчи по челу, гар од таве, од урока, да не каже лијеп већ што је мрчав. И кад га оперу опет га намрче.“

Због уверења: „Пола је дјече, у харему, умрло од назара (урока)“, одмах по рођењу ставе му нешто „око десне ручице ради урока. Ради урока – халхала (врста наруквице) око руке. Против урока бранзулетну (наруквицу) од перла црвених [корала]. И мушком и женском то исто око десне руке.“ Може и нешто приступачније као „црвена пантљика, машна, врпца, гајтан“.

Добра заштита од урока је и метал: „Стави му рубију (парицу) на главу, ушије му у капу, дјечју. Може дјете две, три паре [да има] зашивене на капици, кад гдје иде то носи. Мајка му ту капицу стави. Нена донесе капицу и пару на њој или само да обичну пару.“ Или „нена донесе на пример две паре на капици, а мајка надода“.

Девојчице које иначе „носе плетенице, две, имају уплетњаке са заштитом од урока: „Уплетњак (канап, црни гајтан) се уплете да се не отплиће. На дну уплетњака је олово или ибричић. Олово је од салитка, а мали ибричић са хаџилука донешен. И то, олово или ибричић, остане на дну, ко китица. Шта има с Ћабе то уплете. Ако нема, комадић олова се пробуши и уплете у плетенице. И то ради урока.“

„Први пут кад дође родбина са малим дјететом, онда домаћица поспе шећером дјете и обрашни га по челу да јој сијед долази.“ Или слично томе: „У Мостару, домаћица куће кад јој неко дјете, било чије, дође у кућу први пут само поспе шећером. Да јој слатко долази. А набрашни га мало брашном, да јој и сјед у кућу долази. И кад задугу пријатељица пријатељици не би дошла поспе је шећером: ’Од кад секо ниси дошла, да те поспем шећером.“

„Први пут га дарује. Да пару или нешто при руци.“ Тиме се призива берићет у дететов живот.

Малу децу су плашили да би била добра: „Ето ћора-баке. Ето ћуке.“ А кад беже, неће да дођу: „Ујела те гуја, ако бог да, дођи, дођи.“

Посете породиљи и новорођенчету

Породиљу и новорођенче посећују њени најближи. Они дођу „да мубарећлеишу“. „Мубарећлеишу – то је честитање.“

„После порођаја, после првог дјетета и све дјече, дође род, породица породиље: њена мајка и отац заједно, сестра, брат, ако је удата сестра и ожењен брат – дечији даица“. Сестра и брат, не долазе заједно, ни истог дана.

Од тих посета прва је „облажај“. „Само мајка доноси облажај. Ако је има, ако је жива. Ако је нема онда старија, удата сестра замјени јој мајку.“

Дакле, „прво долази мајка. Данас роди, а сутра мајка долази; кад истом се породи, однесе облажај – ручак. А послвије дарове. Ако су близанци дупли поклон – облажај и дарови.“

Иако је главни циљ облажаја да „иде мајка, обиђе своје дјете, само да упита како је кћерки“, облажај подразумева „ручак“.

„Мајка може и да пошаље облажај по цури (слушкињи) или момку (слу-ги), или по ближњем од млађих.“

Дакле, она „пошаље или сама однесе облажај“. Под „сама однесе“ под-разумева се да то носи особа која је прати. „Испред иде мајка.“ Ако се иде даље или „ако је слаба на ногама дође фијакер по њу и доведе је заједно са момком или цуром.“

За облажај „мајка скуха једну лепу погачу, чорбу на кокошки, бурек и пиринач у тепсији“. И „хурмацике (урмашице) и зељаницу“.

Наведимо укратко како се готови пиринач у тепсији и чорба на месу, на кокошки, кокошија: „Ништа осим риже побибери и посоли, и залије водом од кокошке.“ Још „ситно мајдоноса насецка, месо горе, на пиринчу“. Пи-ринач је, дакле, „са читавом кокоши, није је резала. Неко читаву, а неко и у комаде.“

„Чорба је са колачићима, јер то је изгледније.“ За колачиће „умути се тесто, гушће, с јајима и маслом, па се то малом кашиком вади, и пржи се на маслу, и после се ставља у чорбу да пребаци кључ.“

Мајка сва јела стави посебно, па онда заједно „у велику, дубоку зем-билу“. Ту „пореда судове: пиринач стави у ленђер са поклопцем ... и све покрије бошчом“. То момак или цура „однесе на глави“, док „чорба буде у бакрачу, и носи се у руци“.

Особу која однесе облажај „породиља дарива по тадашњем обичају – да златну пару, или сребрну, или кошуљу, или чеврму, чевру, рубац или бошчу“ и она се, ако нису далеко, одмах врати, док мајка „посједи један, један и по сат“.

Убрзо по облажају „до седам дана, мајка дође у походе са даровима“. Донесе „јорган свилени за породилу, два ћеречели – од свилене ћереће чар-шафа – један за покрити јорган“ и „други чаршаф, са чипком, душечни“. Чаршаф за јорган претходио је навлаци, шлиферу, и он се ушивао околу за јорган, па се пре прања одшивао. Јорган је био „ушивен на кола, квадрате, а могла га је шиваљка ушити и на баклаву.“

Донесе јој и „навлаку (јастучницу) која је имала вез по камрику (мар-кизет, етамин)“.

Породиља је лежала у најлепшој постељи: „Тражио се најлепши јатак кад се породила.“

Детету нена донесе „јорган са чаршафом, ушивеним, за бешику и други јорганчић, мало тањи, за увит дјете кад га држи“. Сви јоргани су пуњени памуком, не вуном. Још донесе и „две пеленице, и мантачић (бенкицу) и пару под главу. Стави под главу златник или рубију (мали дукат) дјетету. Ако је рубија шупља, пришије је на капицу. Ако није [мајка је дјетету] чува као хамајлију. И то дијете даље чува.“

„Мајка буде у кћерке на вас дан. Онда по подне или пред вече дође отац по матер и посјеле у кући. Отац не даје ништа. Ако су близо оду пешке ако не онда фијакером.“

Пешке „кад се враћају кући, не иду једно са другим већ једно прије, друго послјије пет корака.“ Напред иде мушкарац.

У походе, после мајке, долази „удата сестра – донесе пару, стави под главу дјетету, а кафу и главу шећера“ укућанима.

„Брат само паром дарива. Или донесе две ламе (канте мједа) или масла, јаја. Од једног даице. А други даица – пару под главу.“ Тако је ако породиља има више браће.

Спомињући даицу, Самија каже: „Даица кад дође, дјеца га се више устручавају (него било кога другог). Он седи десет дана (за које време) ни где деца не иду из куће.“ Тиме су откривени остаци авункулата, односно матријархата.

У прву посету родитељима ћерка иде са новорођенчетом кад оно мало поодрасте. „Кад иде први пут у свој род са дететом, кад дјете ојача, онда понесе дарове мајци за хаљина, а оцу за антерије или чакшира. Ако може и сестрама за хаљине или блузе, и кафе и главу шећера.“

„Поступоница – да брзо прохода“

„Скуха се погача са већом шупљином у средини, да се може дјетету навући на руку. Дјетету је натакне нена, и онда га мајка мало прохода, по соби, са том погачом на руци. После скине погачу и мајка је носи кући дјетета где је свака проба, а дјете не!“

О истом, мало друкчије. „Да брзо прохода, направи му погачу са шупљином, на руку му га натакне. Мало навуче на рукицу, дјете се мало прохода са њом, па скину. И та погача се носи у кућу дјетета, и свака поједе помало у кући, и то је добро – то аманет.“

Шишање

„Нису дали родитељи да се шишају дјеца. Ни мушка, ни женска. Дјечаца су, неки, били ко ђикани, са косом до скоро пола рамена. Та коса у велики муслимана. Кад су их хтјели шишати позову бербера, онда бербер дође и мушко дјете ошиша на нулу, машином.“ Занимљиво је објашњење да их „нису дали шишати да може ићи гологлав“.

„Дјевојчицама, коса се није шишала, већ плетенице се носе.“ По рођењу „одмах је мајка запустала косу дјетету и плела плетенице“. Самија каже и

„кад би је мајка чешљала, плела, елемтерекефе или неку другу суру је учила. Да јој коса боље расте. То мајка учи.“

Ни касније није се шишало „ни женско, ни мушко дјете прије две, три године“.

А када је почело редовно шишање и даље је „бербер шишо мушку дјецу, женску мајка је прутала на цакне је изрезала, на солуфе би је пошишала“. Назив фризура је „на солуфе“.

Глава је покривана фесом или марамом: „Мушкарчић носи фес као дјете од десет, једанес година. Дотле гологлав. Девојчице иду гологлаве, а мараму јеменију (шамију) кад има десет година. Дотле ништа.“

Обрезивање (сунет)

„Сад се зове сунет – обрезивање. Кад буде три године и даље сунети. Прије је био мајстор који је ишо по кућама и сунетио. И помагач је ишо уза њ. Оде се, и позове се... У коферчићу је имао алат којим је сунетио. Кад сунети присутни су родитељи. Ако могу гледати. Плати му се, почасту се, задржи се на ручку. Буде са осталим званицама које долазе на честитање. Веселе кад сунети бабо сина. Пеку јањци, кухају баклаве, сазове се софра, на ручак или вечеру.“

Долазе на мубарећ и они који нису позвани на ручак или вечеру, јер се целих седам дана мубарећлеише. „Ко год дође стави пара под јастук детету осунећеном, које лежи седам дана. Претежно паре под јастук стављају: ’Како си сине?’ И дигне му јастук и стави му.“

Васпитање деце

Родитељи су децу од малих ногу упућивали на рад: „’Иглу, хекларицу, и конац, па плети гајтан, па кад мајка пође на Луку баџиће ти у Неретву па ћеш тако брзо радити, брзо, како Неретва буде текла’. Није дала рукама врнђати.“ (Израз „нешто ми се заврнђало“ – конац, вуна кад штрика, везе – у значењу заплело, замрсило, користила је Ана, рођена Драча (1936), удата Кочић, из Мале Писанице код Дарувара, сада избеглица у Сремским Карловцима.) Деца су, значи, морала пажљиво, лепо да раде: „Није дала на сокак... Није било игара. Од девет, десет година дете стрпају у мутвак. Учи кухати дете, јела и пите. И од девет година дјеца мјесе хљеб у наћвама. Попну се на штокрлу (столицу), а мајка припрети: ’Ако макнеш од мене узеху

шипку па ћу те ишибат.’ Нема да се игра.“ Зато се Самија сећа само игре стонога и плетињака. При игри „стонога – школица, цријеп се гони“, а када се играју „плетињаци – каменчићи се бацају“, што старији нису одобравали из убеђења заснованог на симпатичкој магији (слично се сличним изазива), па су говорили: „Крупа ће панут, па ће нам имање све обит.“

Девојчице нису имале лутку, јер приказивање, имитацију људског лика прави верници нису допуштали. Када је Самија, већ као већа девојчица од очевих (иноверних) пријатеља добила лутку на дар, мати јој је није дала из страха од Божје казне: „Да ми Алах милосник копа очи.“ Тако је „лутка трухла, на смокви, није дала под кров унијети.“

Деца су се радовала Рамазанском бајраму. „Дјеци се даје, паром, бајрамлук. И дјеца долазе на Бајрам у рођака и тетака, само ради пара, на бајрам банку. Дођу, сами, за те паре, и оду, и возају се у фијакеру. И тамо амо се возали до Дјевојачке воде. Тај обичај се јавио око 1920. године.“ Тада се јавио и обичај: „Трећи дан Бајрама је прати дан Бајрама. Жене иду у својих пријатеља и родбине да испрате Бајрам. Носе како која може. Не оде се празна. Ако има ситне дјеце поведе и дјецу. Пре су била дјеца цивилизована нису вашарила.“

Деца су васпитивана у духу скромности, штедње, поштења. Мајка је Самији говорила: „Лахко је имат, ал тешко је не имати. Обазри се с прво љета, оћел остат до краја љета. Ако ти Бог да господштину (удајом) лако ти је господовати. Ако ти не да, научи се радити.“ И: „Скромност је љепота што дјевојку краси.“

Младе девојке су упућиване: „Немој момку дати руку, копиле ће ти наметнути. Немој цвеће, ако ти да сихира (учина) ма помирисати, па ћеш потрчати за њим. Нурка Сарих је тако помирисала цвеће. На вратима је стајала, аскер (војник) наишо, на коњу, па јој бацио киту љубичице, а она потрчала са њим.“

Девојчица се поштовањем свих старијих, посебно мушкараца, учила месту у мужевљевој кући. Да би заслужила пажњу мужа као Самијина мајка, којој је муж чинио поклоне: „Моја Ћулси-ханума, отац је зове, носи под цубом дар жени. ’Шта то бабуша носиш?’, дјеца питају оца.“

Лечење дече

„Кад се дјете разболи није мајка звала љекара, већ га она лијечи по свом, домаћем лијеку. И дијете би оздравило. Само у озбиљним случајевима звао се љекар. Када је у питању шпањолска болест (велике богиње)“.

„Заушци, то није био баук. Тинтоплавом оловком на врату се испише ’Сулејман мухур’. Отац [испише] и то је као аманет.“

Када заболи „грло, мало ко оболи од крајника. [Каже се] ’пала ресина’, не можеш гутати, па ставља палац. Тако се гњече крајници.“

„Упала плућа се звала протисло. Угрије собу добро, стави му вунени повој по голом телу и млако млијeko угрије, и то на флашу му да да пије, и дете заспи.“

Када заболи „стомачић стављала му је зејтенли или лојаву крпу по стомаку, па по њој привеже суху крпу. Науљи крпу млаким уљем од сунцокрета, маслине ... и стави на стомак. И прође.“ Дobar је „за стомак благи чај од нане или камилице“. И када има „затвор – чај од камилице скуха“.

„Против повраћања, млака зејтина [и крпу] па на стомак. И чај за дете.“

За „прољев, кахве, самлевене, у филцан, и нацеди лимун и мало му дај“.

Уједи. „Кад уједе оса или пчела извади жаок, узме камичак и привали га, па га баци на једну страну, па други камен, па на другу страну, и трећи камен на трећу страну.“ Али „против уједа змије привеже, лако прави мехлем од смрчеве смоле и козјег лоја, и то скуха. То тако замири да се не зна гдје је ујед.“

Код „убода, испере рану сирћетом и поспе духаном. Да стане крв.“ Или „паучина се стави на рану где тече крв“. Или „истуче прилепка (трава) и стави на крпу и привали на рану. Истуче каменом по крпи да се трава сваља.“ А ако се убоде на „трн спали иглу и извади трн“.

Набоји. „Када створи се инфекција, гнојење, дјете хода па се убоде. И тада, мајке свежу балегу, стави на крпу и детету привали на ногу. Ако то не успе онда нареже сафуна и црвеног лука, и то скуха на ватри, направи пирјан, то се превије, и то прогризе, исцури гној.“

Кна (кана) будући да је дошла са исламом, примењивана је у улепшавању, козметици, али и народној медицини: „Кад добије температуру, или она или дјете, употребљава се кна, само на ноге. А може плус и на руке. Онда све руке умочи, и ноге све умочи.“ Иначе, ради украса: „Рамазана, мајка књије нокте, и дланове, и прави на дланове две патке. Кап велика је патка.“

Саливање олова открива узрок неких психичких сметњи (нпр. страха), и покушава се њихово отклањање: „Дете се трехни, уплаши, па сали олово. Мајка или нека жена дође, у први мрак, и слије олово, на лопату загрије, и баци у хладну воду, и то је салитак који се преко крова баци“. Затим „завеже у крпу новац, један, два (новчића), и баци. На раскршћу ко нађе, његово. Или, и салитак и новац стегне се у крпу, и то баци на раскршће, у здравље дјетета.“

Допуна описаном саливању. „Стави се на лопату жерава и олово које се згрије, усија. Дјете се покрије махрамом, а ћаса се држи више главе, а маше се узму и баци се олово у воду. Гледају му олово: ’Ево, срце му је добро. Дobar му је салитак.’“

Danka Višekruna

CHILDREN IN CULTURE OF MOSTAR MUSLIMS

Summary

These field notes from 1981, prepared for publication in 2013, relate to the upbringing of children in the old families of the Muslims in Mostar. They were made on the basis of interviews with Samija Puzic (b.1914), covering the period up to the mid-20th century. Until then, i.e. immediately after the Second World War and the revolution, and in this regard the official atheisation of the state/society, Muslim families adhered to traditional, patriarchal rules of family life in the same fashion as the Orthodox and Roman Catholic families did. Although during the long period of the Ottoman rule (in Herzegovina from 1481 to 1878), when Islam was accepted, everything that did not have to be discarded and everything tolerated by Islam was preserved. The new faith definitely marked many aspects of the social, family, cultural, economic and any other form of life: through prayer, celebration of the prescribed holidays, and adherence to specific recommendations and restrictions, adoption of some aspects of the material and spiritual culture, etc. But what was “old”, which preceded the Habsburgs (1878-1918), and the Ottomans, and even medieval nobility – the rulers who shared the same (domestic, Slavic, i.e. Serbian) language and origins, and whose source is in pre-Christian customs, also permeated, more or less (un)changed, every aspect of life. (Although it should be noted that many Eurasian peoples have some universal norms of the secular life that are similar.) All this is also interwoven into the upbringing of children: protection from various evil forces, the first sighting of a newborn by (non-)members of the household, children’s nutrition, clothes and bedding, bathing, haircuts, education, medical treatment, etc. which is all briefly presented here.